

УДК: 339.727.22

Хушвоқов Азизбек Сирожиддинович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил изланувчиси

ИНВЕСТИЦИЯ МУҲИТИ ЖОЗИБАДОРЛИГИ ХУСУСИДАГИ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ҚАРАШЛАР ТАЛҚИНИ

Аннотация. Ушбу мақолада инвестиция муҳити жозибадорлигининг мазмун-моҳияти ва аҳамияти тадқиқи қилинган, унинг ўзига хос хусусиятлари очиқ берилган. Мамлакатда инвестиция муҳитига таъсир этувчи омиллар тавсифланган ва таснифланган. Тадқиқот натижалари асосида инвестиция муҳити жозибадорлигини оширишга қаратилган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: инвестиция, инвестиция муҳити, жозибадорлик, хорижий инвестициялар, инвестиция фаолияти, молиявий имтиёзлар, асосий капитал, модернизация, инвестиция рисклари, инвестицион салоҳият, интенсив ривожланиш.

Khushvakov Azizbek Sirojiddinovich

Independent researcher of Tashkent State University of Economics

INTERPRETATION OF SCIENTIFIC AND THEORETICAL VIEWS ON THE ATTRACTIVENESS OF THE INVESTMENT ENVIRONMENT

Annotation. This article examines the importance of the attractiveness of the investment environment, reveals its distinctive features. The factors influencing the investment environment in the country are described and classified. Based on the results of the study, proposals and recommendations were developed aimed at increasing the attractiveness of the investment environment.

Keywords: investments, investment environment, attractiveness, foreign investments, investment activity, financial benefits, capital, modernization, investment risks, investment potential, intensive development.

Инвестиция муҳити жозибадорлигини таъминлаш масаласи мамлакатимизда инвестиция фаолиятини ривожлантириш, хорижий инвестицияларни фаол жалб қилиш, иш ўринларини яратиш ва аҳолини банд қилиш, ишлаб чиқаришда интенсив ривожланишга эришиш ва меҳнат унумдорлигини ошириш, асосий капитални модернизация қилишда ҳал қилувчи рол ўйнайди. Шу муносабат билан «мамлакатда инвестиция муҳитини янада яхшилаш ва унинг жозибадорлигини ошириш, келгуси беш йилда 120 млрд долл., жумладан 70 млрд долл. хорижий инвестицияларни жалб этиш чораларини кўриш» [1] масаласи 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида муҳим устувор вазифа сифатида белгилаб олинди.

Шундай экан, учта мустақил сўздан иборат бўлган бу иборанинг мазмун-моҳияти нимани англатади? Унинг негизида нима(лар) ётади? Уни тилга олганимизда кўз ўнгимизда нима(лар) гавдаланади? Моҳиятан «инвестиция муҳити жозибадорлиги» ўзи нима? Бу ибора нималарни қамраб олиши зарур ва уни идрок этиш (тушуниш) жараёнида нималарга эътибор бермоқ лозим?...

Иқтисодий адабиётларда инвестиция муҳити жозибадорлиги масаласи кўплаб хорижлик ва маҳаллий иқтисодчи-олимлар томонидан тадқиқ этилган. Жумладан, иқтисодчи-олимлар Э.Долан [2], Дж.Кейнс [3], Кэмпбелл Р. Макконнелл [4], Пол А. Самуэльсон, Вильям Д. Нордхаус [5], Й.Шумпетер [6], Л.Агаева, В.Анисимова [7], Г.Литвинцева [8] илмий ишларида инвестицияларнинг мазмун-моҳияти ва хусусиятлари, инвестиция муҳити ва унинг жозибадорлиги, хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг илмий-назарий асослари, минтақанинг инвестициявий

жозибаторлиги, худудларнинг инвестицияларни жалб этувчанлигини ошириш омиллари каби масалалар тадқиқ қилинган.

Маҳаллий иқтисодчи-олимлардан А.Вахабов [9], Т.Маликов [10], Д.Ғозибеков [11], Х.Имомов [12], Ш.Мустафакулов [13] ларнинг илмий ишларида инвестиция фаолиятини амалга ошириш ва инвестицияларни молиялаштириш механизмлари, инвестиция муҳити ва унинг жозибаторлигини ошириш масалалари, хорижий инвестицияларни кенг қўламда жалб қилиш, худудларда инвестиция фаолиятини ривожлантириш масалалари тадқиқ қилинган.

«Инвестиция муҳити жозибаторлиги» тушунчаси мураккаб маънога эга бўлиб, инвестиция тушунчаси назария ва амалиётда халқаро атама сифатида дунёнинг барча халқлари тилида бир хил маънода қўлланилади. Муҳит ва унга нисбатан қўлланиладиган жозибаторлик атамалари ўзбек тилида нисбатан камроқ ишлатиладиган сўздир. Шу нуқтаи назардан ушбу сўз бирикмасининг замирида, негизида нималар ётганлиги ва моҳиятан у нималарни билдириши мумкинлигини англаш мураккабдир.

Биринчидан, Ўзбек тилининг имло луғатида «инвестиция (нем. investition, лот. investire – кийинтирмақ, сарпо бермақ) – мамлакат ичкарасида ёки чет элда фойда қўриш мақсадида бирор корхонага, иқтисодиётнинг муайян тармоғига капитал қўйиш, киритиш ва шундай капиталнинг ўзи» [14] сифатида ифодаланган. Амалдаги қонунчиликда «инвестициялар – инвестор томонидан фойда олиш мақсадида ижтимоий соҳа, тадбиркорлик, илмий ва бошқа фаолият турлари объектларига таваккалчиликлар асосида киритиладиган моддий ва номоддий бойликлар ҳамда уларга бўлган ҳуқуқлар, шу жумладан интеллектуал мулк объектларига бўлган ҳуқуқлар, шунингдек реинвестициялар» [15] сифатида таърифланган.

Иккинчидан, «муҳит» тушунчаси (араб. – ўраб олинган, ихота этган, ихота этилган): ҳаёт, фаолият кечадиган табиий ва ижтимоий шароитлар

мажмуи; географик ва ижтимоий муҳит; ҳодиса жараён ва шу каби кечадиган моддий шароит» [16] тарзида ифодаланган.

Учинчидан, «жозибаторлик» сўзи, фақат сўзларнинг ўзига эътибор бериладиган бўлса, араб ва форс тилидаги сўзлар бирикмасидан ташкил топган бўлиб, у «ўзига мафтун этишлик», «ўзига жалб этишлик» маъно-мазмунларини англатади. Хусусан, бунда: 1) «жозиб – ўзига тортувчи, мафтун қилувчи, ўзига жалб этувчи; 2) жозоба – ёқимлилиқ, дилбарлик, малоҳат; 3) жозибатор – жозобага эга, мафтун этувчи, ўзига тортувчи, мафтун қилувчи, жозобали; 4) жозибаторлик – ўзига мафтун этишлик, ўзига жалб этишлик» [17] каби сўзларнинг ҳам қандай маъно-мазмун англатиши мумкинлигига эътибор бермоқ зарур.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, инвестиция муҳити жозибаторлиги хусусида қуйидагиларни алоҳида қайд этиш зарур:

инвестициялар иқтисодиётни интенсив ривожлантириш мақсадида ўз мамлакатада ёки чет элларда турли тармоқларга, ижтимоий-иқтисодий дастурларга, инновация, тадбиркорлик лойиҳаларига узоқ муддатли сармоя киритишдир. Инвестиция сармояни муайян муддатга боғлашни ёки банд қилишни билдиради. Сармоя бу рус тилида капитал тушунчасини билдиради ва унинг ҳаракати, яъни бирор бир тармоқ ёки соҳага жойлаштирилиши уни инвестицияга айлантиради. Бундан асосий мақсад капитал қийматини сақлаб қолиш ёки бўлмаса капитал қийматини вақтда ўстириб боришдир. Иқтисодий мазмуни жиҳатдан инвестиция турли фаолиятларга сафарбар этилган моддий, номоддий бойликлар ва уларга бўлган ҳуқуқларни акс эттиради. Бундан кўринадики, инвестициялар фойда олиш ёки бошқа самараларга эришиш мақсадида моддий ва номоддий объектларга жойлаштириладиган барча турдаги бойликлар, шу жумладан, мулкӣ ҳуқуқлар, шунингдек асосий фондларни барпо этиш ва модернизация қилишга йўналтирилган капитал қўйилмаларни ифода этади;

муҳит – бу инвестициялар жойлаштириладиган, инвестицияларни амалга оширишдаги шарт-шароитларни, инвестиция муносабатлари ва тартиб-қоидалари мажмуини ўз ичига олади. Инвестиция муҳити ўзгаради ва бу ўзгаришлар жараёнида инвестициялар ҳам таркибий жиҳатдан ўзгариб боради;

жозибадорлик – инвестициялар самарадорлигининг таъминланиши ифодаси сифатида мавжуд рисклар ва инвестиция салоҳияти билан шаклланган ҳудудий иқтисодийнинг ҳолатини ифода этади. Бунда инвестиция қўйилмаларининг мақсадга мувофиқлиги, самарадорлиги ва риск даражасига таъсир қилувчи омиллар мажмуига, қулай ва барқарор ҳуқуқий режимга, хорижий инвесторларга мулкни миллийлаштириш хавфидан қафолатлар берилиши ва унинг ҳуқуқларини камситмайдиган режим яратилишига, инвестицияларнинг кириб келишини белгиловчи ва инвестиция фаоллиги билан баҳоланадиган объектив иқтисодий, ижтимоий ва табиий воситалар, имкониятлар ва чекловларга алоҳида эътибор қаратилади.

Бундан кўринадики, инвестиция муҳити жозибадорлиги инвестициялар самарадорлиги ва рентабеллигининг таъминланишига имкон беради. Инвестиция муҳити жозибадорлиги ҳудуд инвестиция муҳитининг ажралмас қисми бўлиб, унга таъсир этувчи барча омиллар ва кўрсаткичлар мажмуи бўлиб, инвестициявий салоҳият ва инвестиция rischi даражаси инвестициявий жозибадорликни белгилаб беради.

Инвестиция муҳити жозибадорлиги тушунчасининг мазмун-моҳияти кўриб чиқилаётган пайтда инвестиция салоҳияти ва инвестиция муҳити тушунчалари марказий майдоннои эгаллайди. Сабаби, улар бир-бири билан чамбарчас боғлиқ тушунчалар бўлиб, инвестиция салоҳияти инвестиция фаолиятининг ресурс имкониятларини аниқлаб беради ва ушбу ресурслардан фойдаланиш, ўз навбатида, таҳлил қилинаётган объектнинг инвестициявий жозибадорлигига боғлиқ бўлади ва албатта, шарт-

шароитлар ва турли омилларни инвестициявий муҳит ҳолатини белгилаб беради.

Инвестиция муҳити табиий шарт-шароитлар, фойдали қазилмалар захиралари, ишчи кучи малакаси ва ўртача иш ҳақи даражаси, иқтисодий конъюнктура ҳолати, ички бозор сиғими, товарларни ташқи бозорда сотиш имкониятлари, валюта сиёсати, кредит тизими ҳолати, солиққа тортиш даражаси, ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилманинг ривожланганлиги, хорижий капиталга нисбатан давлат сиёсати, унга нисбатан имтиёзли шарт-шароитларнинг яратилганлиги каби омиллар орқали белгиланади.

Қулай инвестиция муҳитини яратишнинг муҳим жиҳатларидан бири ҳуқуқий-меъёрий база бўлиб, у ҳар бир салоҳиятли инвесторнинг мулкӣ манфаатларини ҳимоялаши, кафолатлаши, шунингдек мамлакатдаги мавжуд инвестиция механизмининг тушунарли ва аниқ бўлишини таъминлаши лозим. Содда қилиб айтганда, инвестиция муҳити инвестиция муносабатларини амалга ошириш мумкин бўлган молиявий имкониятлар ва қўлайликлар мажмуасини ўзида акс эттирган воқелиқдир. «Инвестиция муҳитини яхшилашдан мақсад инвестиция салоҳиятини ошириш учун зарур ва мақбул шарт-шароитларни яратиш, инвестиция фаолиятини жадаллаштириш ва пировардида, иқтисодиётни юксалтириш, ижтимоий муаммоларни ҳал этиш, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш имконини яратишдан иборат» [18].

Республикада сиёсий-иқтисодий шароитнинг мавжудлиги, яъни қулай инвестиция муҳитининг яратилиши ва хорижий капитални қабул қилиш тизимининг самарали бўлиши хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг зарурий шартидир. Инвестиция муҳити инвестиция ресурсларини жойлаштириш учун умумий мезон бўлиб, биринчи навбатда, капитал маблағларнинг даромадлигини таъминлаб беради.

Мамлакатнинг инвестиция муҳитини шакллантирадиган ва унга

таъсир этувчи омиллар мажмуини 1-жадвал орқали ифодалаш мумкин.

1-жадвал

Инвестиция муҳитига таъсир этувчи омиллар [19]

Омиллар	Мазмуни
Иқтисодий ҳолат	Мамлакат тўлов балансининг ҳолати, валюта-пул тизими барқарорлиги, ташки иқтисодий алоқаларнинг ривожланганлиги, ички бозор сиғимининг катталиги, инфляция даражаси, ЯИМ, саноат ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг ўсиш суръатлари
Ҳуқуқий база	Янги шароитларга мос келадиган, мамлакат ва унинг алоҳида тармоқларининг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини бошқарадиган ҳуқуқий-меъёрий, жумладан, республика Президентининг фармонлари ва қарорлари, ҳукумат қарорлари, тегишли низом ва йўриқномаларнинг мавжудлиги
Табиий хом ашё ресурслари	Минериал, хом ашё, ёқилғи-энергетика ва сув ресурслари захиралари, қишлоқ хўжалиги хом ашёсини ишлаб чиқариш ҳажмлари
Меҳнат ресурслари ва бандлик	Иқтисодий фаол аҳоли сони, банд аҳоли улуши, ишсизлик даражаси, хизматчилар даромади даражаси, кадрларнинг малака даражаси, аҳолининг саводхонлиги
Ишлаб чиқаришнинг техник базаси	Асосий ишлаб чиқариш фондлари, ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражаси, ускуналарнинг фойдаланиш муддати, асосий фондларнинг эскириши даражаси
Илмий-техника салоҳияти	Иқтисодиётни ривожлантиришга қаратилган инвестициялар, шу жумладан, хорижий инвестициялар ҳажмлари, инвестиция рисклари даражаси, ишлаб чиқаришнинг техник жиҳозланиши, фан-техника ютуқларидан фойдаланиш, илмий-тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари соҳасини ривожлантириш ҳолати, маҳсулотнинг фан сиғимкорлиги катта ва юқори технологик турларини ишлаб чиқариш
Молия-кредит тизими	Солиқ ва кредит сиёсати, иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарининг фойдалилик ва рентабеллик даражаси. Нарх сиёсати ва нархни шакллантириш сиёсати
Инфратузилма	Банк тизимининг ривожланиши ҳолати, транспорт, коммуникация хизматлари ва меҳмонхона хўжалиги соҳалари, товар ва фонд биржалари, маркетинг, консалтинг, аудиторлик хизматлари, суғурта соҳаси тармоғининг ишончлилиги
Экологик вазият	Атроф-муҳитнинг ифлосланиш даражаси, радиацион фон, зарарли чиқиндилар, табиий иқлим ва унинг ўзгариши, хорижий фуқароларнинг унга мослашиш даражаси

Ҳар қандай давлатга инвестицияларнинг кириб келиши ва ривожланиши мазкур мамлакатдаги инвестиция муҳитига таъсир этувчи омилларга бевосита боғлиқ бўлади. Мамлакатимиздаги инвестиция муҳитига таъсир этувчи омиллар, асосан, тўрт гуруҳга бўлиниб, улар ҳуқуқий, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий омилларни ташкил этади. Фикримизча, инвестиция муҳити жозибадорлигини таъминловчи ва уни амалга оширишга хизмат қилувчи асосий омил, айнан, инвестиция салоҳияти ҳисобланади. Бунда мавжуд хом ашё ресурслари, демографик

салоҳият, ишлаб чиқариш қувватлари, фан-техника тараққиёти ва инновациялар, ишлаб чиқариш, бозор ва ижтимоий инфратузилмалар, банк ва нобанк тизими, аҳолининг истеъмол талаби ва туризм салоҳияти кабилар ҳудудларнинг инвестициявий жозибадорлигини аниқлаш ва оширишда муҳим аҳамия касб этади.

Барқарор қонунчилик асослари, жумладан, инвесторлар учун инвестициялаш шарт-шароитларини яхшилайдиган, улар ҳуқуқларининг давлат томонидан кафолатланиши, турли солиқ ва божхона имтиёзларининг берилиши, мол-мулкларнинг сақланиши ва маблағлардан фойдаланишни кўзда тутувчи кафолатлар, барча турдаги инвестицияларнинг давлат томонидан ҳимоя қилиниши инвестиция муҳити жозибадорлигини таъминлаш ва оширишда ҳал қилувчи рол ўйнайди.

Фикримизча, инвестиция муҳити жозибадорлигини таъминлашда қуйидагиларга алоҳида эътибор қаратиш талаб этилади:

1. Инвестициялар ва инвестиция лойиҳалари билан боғлиқ рискларни суғурталаш тизимини такомиллаштириш, бу борада ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларнинг тўла маънода амал қилишига эришиш зарур.

2. Инвестиция муҳити жозибадорлиги ва барқарорлиги, фикримизча, давлатнинг хорижий инвестицияларга бўлган сиёсий муносабати, давлатнинг иқтисодиётга аралашуви даражаси, давлат аппарати бошқармасининг ишлаш самараси, давлатнинг сиёсий барқарорлиги, иқтисодиётнинг умумий ҳолати (ўсиши ёки инқироз), инфляция даражаси, валюта курсининг барқарорлиги, солиқ ва божхона имтиёзлари, ишчи кучларининг қиймати ва меҳнат ресурсларини ишлатилиш тартиби, аниқ товар ва хизмат турларига бўлган талаб ва таклифнинг мавжудлиги, кредит баҳоси, қолаверса жамият аъзоларининг хорижий капитал ва хусусий мулкчиликни шаклланишига бўлган муносабати, жамиятнинг идеологик билимлари даражаси, ишчи кучларининг ташкилотчилик ва тадбиркорлик

қобилияти каби омилларни чуқур ўрганиш ва таҳлил этиш асосида таъминлаш мумкин.

3. Ўзбекистоннинг глобал индексларда иштирок этиши ва ўрнининг юқорилаб бориши бошқа мамлакатларнинг қиёсий устунликларини аниқлаш имконини бериб, натижада инвестиция муҳитини яхшилаш бўйича келгуси ислохотлар йўналишларини белгилаб беради.

4. Худудларда инвестицион жозибдорликни оширишнинг асосий йўналиши инвестицион имижини ривожлантиришнинг концептуал асосларини ишлаб чиқишдан иборат. Назарий ёндашувлар ва таҳлиллар маълум бир вилоятда инвестицион жозибадорликни оширишдаги асосий инвестиция стратегияси «худуд имижини»ни шакллантириш эканлигини асослаш имконини берди. Муайян бир вилоятда инвестицияларни кенг жалб этишнинг асосий йўналиши «худуд имижини»ни шакллантириш ҳисобланиб, унинг асосий йўналишлари ҳисобланган диагностик, лойиҳавий, ишлаб чиқиш, баҳоловчи асосномалардан иборат ташкилий-иқтисодий механизм тавсия этилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармони. 26-мақсад (lex.uz).
2. Долан Э.Д., Линдсей Д.Е. Рынок: микроэкономическая модель: Пер. с англ. – СПб.: «Экономика», 1992. – 496 с.
3. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег: пер. с англ. – М.: «Гетос АРВ», 1999. – 454 с.
4. Макконнелл, Кэмпбелл Р. Экономикс (принципы, проблемы и политика). Пер. с англ. Под общ. ред. А.А.Пороховский. – М.: «Республика», 1992. – 404 с.
5. Пол А. Самуэльсон, Вильям Д.Нордхаус. Экономика: Пер. с англ. – М.: «БИНОМ», «Лаборатория Базовых Знаний», 1997. – 800 с.
6. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. – М.: «Эксмо», 2008. – 840 с.

7. Агаева Л.К., Анисимова В.Ю. Инвестиционная привлекательность региона. Учеб. пос. – Самара: «Издательство Самарского университета», 2018. – 72 с.
8. Литвинцева Г.И. Факторы и пути повышения инвестиционной привлекательности региона. Идеи и идеалы 2019. Том 11. №4, часть 2. – С. 244-245.
9. Вахабов А.В., Хажибакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. – Т.: «Молия», 2010. – 328 б.
10. Маликов Т.С. Инвестицион жозибадорлик: унинг мазмун-моҳиятини ифодалашда нималарга эътибор бериш керак?. «Мамлакатда инвестиция муҳитини янада яхшилаш ва унинг жозибадорлигини ошириш» мавзусидаги республика илмий-амалий конференциясининг материаллари тўплами. 12 май 2023 йил. – Тошкент: «Иқтисод-молия». – Б. 129-132.
11. Ғозибеков Д.Ғ. Инвестицияларни молиялаштириш масалалари. Монография. – Т.: «Молия», 2003. – Б. 26.
12. Имомов Х.Х. Инвестицион муҳитни яхшилаш ва уни жозибадорлигини оширишни молиявий асослари. Иқт. фан. ном. илм. дар. ол. уч. тақ. эт. дисс. автореф. – Т.: «ТДИУ», 2011. – 24 б.
13. Мустафакулов Ш.И. Инвестицион жозибадорликнинг назарий, методологик ва амалий талқини. Монография. – Т.: «Маънавият», 2021. – 352 б.
14. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Таҳрир ҳайъати Т.Мирзаев (раҳбар) ва бошқ. – Т.: «Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси», 2008. – Б. 206.
15. [ЎРҚ-598-сон 25.12.2019. Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида \(lex.uz\).](#)
16. [O'zbek tilining izohli lug'ati - M.pdf \(ziyouz.com\).](#)
17. «Ўзбек тилининг изоҳли луғати». 80 000 дан ортиқ сўз ва сўзлар бирикмаси. А.Мадвалиев таҳрири остида. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 1-жилд, 2017. – 99 б..
18. Имомов Х.Х. Инвестицион муҳитни яхшилаш ва уни жозибадорлигини оширишни молиявий асослари. И.ф.н. илм. дар. ол. уч. ёз. Дисс. Автореф. – Т.: Иқтисод-молия, 2011. – Б. 11.
19. Вахабов А.В., Хажибакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. – Т.: «Молия», 2010. – Б. 174.